

SYNOD W ELWIRZE (306?)*

Wstęp i opracowanie – ks. Marek Starowieyski, przekład kanonów – ks. Marian Rola

I. WPROWADZENIE

1. WSTĘP

„Synod w Elwirze jest najstarszym na Zachodzie synodem dyscyplinarnym, którego całość ustaleń prawnych doszła do naszych czasów. Z pewnością nie jest to pierwszy synod, który wydał przepisy dyscyplinarne. W Afryce za czasów św. Cypriana rozwijała się działalność prawodawcza, co widać z jego listów. Ale te teksty dyscyplinarne nie zachowały się do naszych czasów“.¹

Teksty ustaw synodu w Elwirze (dodajmy: poprzedzającego pierwszy sobór powszechny w Nicei) zawierają aż 81 kanonów. Dla porównania wymiemy ilość kanonów innych synodów IV w.: Arles (314) — 22 kanony, Ancyra (314) — 25, Neocezarea (między 314 a 319) — 15, Gangra (ok. 340) — 20 + epilog, Antiochia (341) — list synodalny + 25, Sardyka (343-344) — 21, Laodycea (koniec IV w.) — 59, Sobór w Nicei (325) wyznanie wiary + 20 + list do Egipcjan. Tekst synodu w Elwirze stanowi więc nie tylko najstarszy, ale i największy zestaw kanonów dyscyplinarnych pochodzących z IV w., stąd też zrodziły się wątpliwości co do ich autentyczności.

* Akta synodu w Elwirze przełożono na podstawie wydania: J. Vives, *Concilios Visigóticos e Hispano Romanos*, Barcelona — Madrid 1963, ss. 1—18.

Przy tłumaczeniu zazwyczaj congiunctivus w tytułach będzie oddany przez tryb warunkowy, a w tekście kanonu przez czas przeszły dokonany, np.: „O tym, kto złożyłby ofiarę... Uchwala się, aby nie mógł otrzymać komunii ten, kto złożył ofiarę“ Z tego powodu treść kanonu będzie podawana w następującym szyku: Uchwala się... (co się uchwała) (za jaki czyn) dlaczego. W nawiasach podajemy terminy techniczne łacińskie konieczne dla precyzyjnego zrozumienia tekstu, np. zaznaczając, czy słowem „kapłani“ tłumaczy się łacińskie *flamines*, czy *sacerdotes*, lub też słowa trudne do przełożenia, lub których przekład jest wątpliwy. W nawiasach podajemy również słowa uzupełniające tekst.

W komentarzu do przekładu tekstu synodalnego cytujemy kanony soborów według wydania *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna 1973³, natomiast kanony synodów wschodnich i Kanony Apostolskie za wydaniem P.P. Joannou, Grottaferrata 1962, akta synodu w Arles według wydania J. Gaudemet, SCh, 241, 1977 — z zasady podajemy datę synodu lub soboru, numer kanonu oraz stronicę danego wydania. Przy innych tekstach podajemy wydawcę.

Ponadto w komentarzu używamy skrótów następujących dzieł:

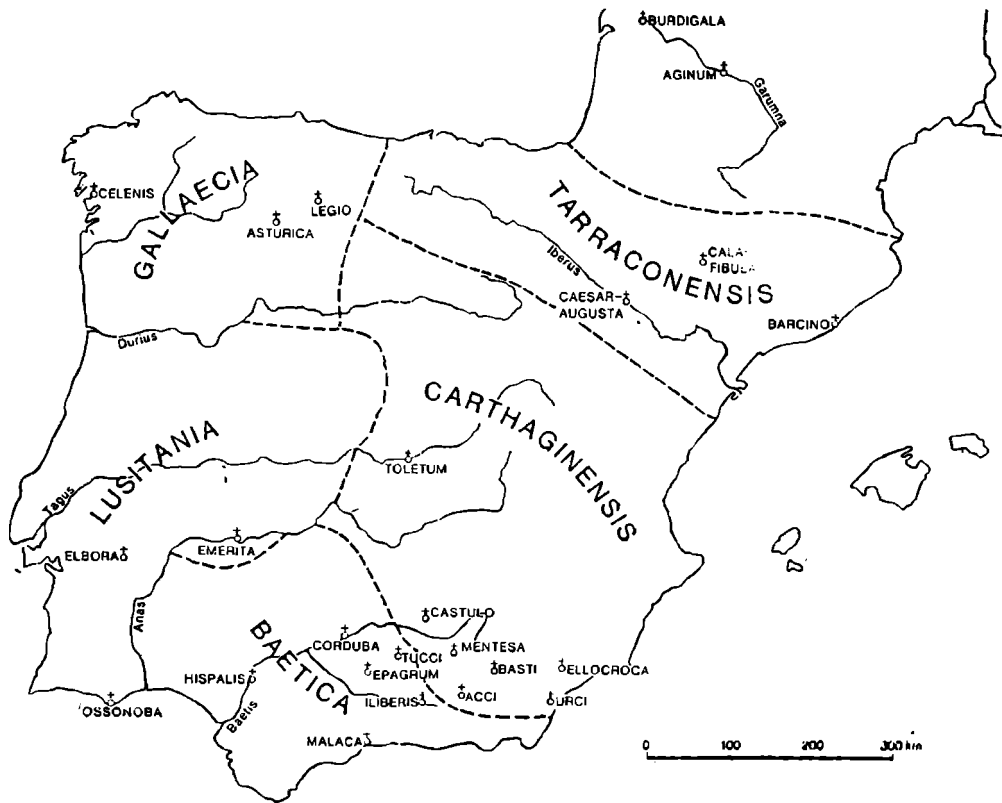
G — J. Gaudemet, *Le concile d'Elvire*, DHGE, 15, 1963, ss. 318—348.

HL — J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, Paris 1907, ss. 207—264.

RL — D. Ramos-Lissón, *Das Konzil von Iliberis (um 306)*, w: J. Orlandis, D. Ramos-Lissón, *Die Synoden auf der Iberischen Halbinsel bis zum Einbruch des Islam*, Paderborn 1981, ss. 3—30.

S — M. Sotomayor y Muro, *El Concilio de Granada (Iliberri)*, w: R. Garcia Villoslada (red.), *Historia de la Iglesia en Espana*, Madrid 1979, ss. 81—119.

¹ G, s. 317.

Synod w Elwirze rozpoczyna serię kilkudziesięciu synodów hiszpańskich epoki patrystycznej kończąca się XVIII synodem w Toledo w r. 703, a więc w przeddzień podboju muzułmańskiego (711); ich znaczenie zarówno dla rozwoju prawa jak i teologii jest ogromne.

Niektóre kanony synodu w Elwirze wywarły wpływ na prawodawstwo kościelne IV w. dzięki temu, że Hozjusz, biskup Kordoby, uczestnik tego synodu, który odgrywał decydującą rolę w polityce religijnej pierwszej połowy IV w., przewodniczył Soborowi Nicejskiemu i synodowi w Sardyce. Niektóre ustalenia prawne z Elwiry przeszły do zbiorów prawnych średniowiecza.²

Ma więc synod w Elwirze ogromne znaczenie, i dlatego obszerna literatura została mu poświęcona. Mimo tego wiele problemów do dziś zostaje nierozwiązanych, a niektóre kanony, na przykład 33 o celibacie duchowieństwa czy 36 — o kulcie obrazów, znajdują się ciągle w ogniu dyskusji.³ Liczne kanony do dziś nie zostały jednoznacznie wyjaśnione. Także przekład stawia przed tłumaczem szereg problemów — wystarczy porównać różnice przekładu Hefele-Leclercq'a i Vivesa, by się o tym przekonać. Wynika to po pierwsze z faktu, że o organizacji Kościoła na przełomie III i IV w. wiemy bardzo niewiele, jeszcze mniej o Kościele hiszpańskim tej epoki. Ponadto język łaciński kanonów, chwilami dość nieporadny — język tworzącego się chrześcijańskiego słownictwa prawnego — nasuwa niemałe trudności. Brak tekstów paralelnych łacińskich (z wyjątkiem kanonów synodu w Arles) utrudnia sytuację, choć czasami służą pomocą teksty greckie synodów wschodnich.

Historia Hiszpanii epoki patrystycznej jest w Polsce niemalże nieznana. Znakomita monografia Jerzego Strzelczyka obejmuje okres najazdów plemion germańskich. Ponadto, ze względu na dość ograniczone stosunki kulturalne Hiszpanii i Polski, w polskich bibliotekach ilość publikacji dotyczących tego okresu jest znikoma; najgorzej rzecz ma się z wydaniem tekstów. Stąd powstał plan uprzywilejowania czytelnikowi polskiemu tekstów wszystkich synodów hiszpańskich w przekładzie polskim, opatrzonym zwięzłymi wstępami i komentarzem, pokazującym podstawowe osiągnięcia w tej dziedzinie. W poprzednim numerze ukazały się teksty prawne z państwa Swewów w Galicji — dzieło prawne Marcina z Bragi, w następnych numerach podamy teksty następnych synodów.

2. MIEJSCE⁴

Synod odbył się w Iliberis (Iliberris). Gdzie jednak znajdowała się owa miejscowość? Wykluczyć należy Iliberis w prowincji Galia Narbonensis, trudno bowiem przypuścić, że biskupi z Hiszpanii, szczególnie zaś z daleko na południu położonej Betyki, tam właśnie mieli udać się na synod. Ilość biskupów i kapłanów reprezentujących miasta położone w Betyce nasuwa przypuszczenie, że Iliberis znajdowała się właśnie w tej prowincji. Po długich dyskusjach, na podstawie danych archeologicznych stwierdzono, że Iliberis to Municipium Florentium Iliberitanorum, czyli obecna Granada, dokładniej — dawna twierdza Maurów Cadima, dzisiejsza dzielnica Albacin.

3. DATA

Z tytułu akt synodalnych dowiadujemy się, że synod odbył się w idy majowe (= 15 maja), za czasów cesarza Konstantyna Wielkiego, gdy obradował Sobór w Nicei (325). Niektóre rękopisy zawierają wiadomość, że miał on miejsce w 362 roku ery hiszpańskiej,⁵ to jest w 324 r. Obydwie te daty są niemożliwe do przyjęcia, gdyż biskup Hozjusz, który podpisał akta synodu, przebywał wówczas na Wschodzie. Ponadto stwierdzono zależność kanonów synodu w Arles (314) i synodu w Nicei (325) od ustaleń dokonanych w Elwirze. Próby datowania synodu mieszczą się między dwoma terminami skrajnymi: 250 (J. Morin, 1651 r.) oraz 700 r. (Centurionowie Magdeburscy, XVI w.) — obydwie są równie nieprawdopodobne. Znowu Hozjusz, który podpisał akta synodu w Elwirze jako biskup Corduba, jest dla nas punktem odniesienia: jeżeli się przyjmie pierwszą z powyższych dat, jeszcze się on wtedy nie urodził, jeżeli natomiast uznamy drugą — miałby około czterystu lat!

Spróbujmy podsumować trwające od trzystu lat dyskusje na temat daty tego synodu. Hozjusz otrzymał sakrę biskupią w r. 295⁶ — mamy więc datę postquam — zależność synodu w Arles (314) od prawodawstwa z Elwiry daje nam datę antequam. Z okresu 295-314 należy wykluczyć lata 300-304 — okres prześladowań Dioklecjana⁷, trudno bowiem przypuścić, by biskupi mogli się zebrać w czasie szalejącego prześla-

⁴ O topografii zob. J. Vives, DHGE, 15, 1963, s. 312; RL, ss. 4—6; i Bibliografia: Archeologia.

⁵ Era hiszpańska jest liczona od 1 stycznia 38 przed Chr., czyli od daty podboju Hiszpanii przez Rzymian.

⁶ Zob. Athanasius, *Historia Arianorum ad monachos*, 5, PG, 25, kol. 741.

⁷ Zob. J.M. Blázquez, *Persecuciones romanas*, w: *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, 3, Madrid 1973, 1974.

dowania. Pozostają więc dwie możliwości: synod odbył się w latach 295-302 lub 303-314. Pytanie tylko, który z tych okresów wybrać.

W kanonach synodu nie znajdujemy żadnej wzmianki pozwalającej na pewne datowanie. Zwolennicy jednej i drugiej tezy znajdują w nich jednak potwierdzenie swoich poglądów. Streszczenie dyskusji przekraczałoby ramy niniejszego artykułu, odsyłamy więc do podanych w bibliografii opracowań. Ze względu na kanony, które, jak się wydaje, wskazują na niedawne prześladowanie, byłibyśmy skłonni przychylić się do drugiej hipotezy i datować synod na pierwsze lata po skończeniu się prześladowania Dioklejana. Data 15. maja 306 r. wydaje się możliwa do przyjęcia.⁸

3. UCZESTNICY

a. Biskupi reprezentujący stolicę:

1. Felix z Colonia Iulia Gemella Acci, prow. Carthaginensis, dziś Guadix (koło Granady);
2. Osius (Hozjusz) z Colonia Patricia Corduba, prow. Baetica, dziś Córdoba. Towarzyszył kapłan Julian;⁹
3. Sabinus z Colonia Iulia Romula Hispalis, prow. Baetica, dziś Sevilla. Wspomniany w aktach męczeńskich Rufiny i Justyny;¹⁰
4. Cammerinus z Colonia Augusta Gemella Tucci, prow. Baetica, dziś, Martos (koło Jaén). Towarzyszył kapłan Leon;
5. Sinagius z Epagra? (Epagrum? Ipagrum?), prow. Baetica?, Lusitania? miejscowość trudna do zlokalizowania, być może Aguilar de la Frontera (koło Córdoba);
6. Secundinus z Castulo, prow. Carthaginensis, dziś Calzona (koło Linares, prow. Jaén). Towarzyszył kapłan Turrinus;
7. Pardus z Mentesa Bastinanorum, prow. Carthaginensis, dziś La Guardia (koło Jaén);
8. Flavianus — Municipium Florentinum Iliberitanorum (Elvira), prow. Baetica, obecnie Granada. Towarzyszył kapłan Eucharius;
9. Cantonius z Ursi, prow. Baetica, prawdopodobnie obecna Pechina (koło Almería). Towarzyszył kapłan Ianuarius;
10. Liberius z Emerita Augusta, prow. Lusitania, dziś Mérida. Uczestniczył w synodzie w Arles w 314 r.;¹¹
11. Valerius z Caesaraugusta, prow. Tarraconensis, dziś Zaragoza (Saragossa);
12. Decentius z Legio VII Gemina, prow. Gallaecia, dziś León;
13. Melantius z Toletum, prow. Carthaginensis, dziś Toledo;
14. Ianuarius z Fibraria (Fibularia), być może chodzi o Calagurris Fibularia, prow. Tarraconensis, dziś koło Jaca (koło Huesca);
15. Vincentius (Wincenty) z Ossonoba, prow. Lusitania, koło obecnego Faro w Portugalii;
16. Quintilianus z Municipium Liberalitas Iulia Eborae, prow. Lusitania, dziś Evora w Portugalii. Być może, że ta Evora to obecna Talavera de la Reina;
17. Succensus z Eliocroca, prow. Carthaginensis koło obecnej Lorca (koło Murcia). Towarzyszył kapłan Liberalis;

Np. r. 306 — G, ss. 317—320, RL, ss. 4—6; r. 300—302 — S, ss. 86—89; r. 300 — HL, ss. 315—320, tam o dawniejszych datowaniach.

⁹ O Hozjuszu mamy doskonałą monografię: V. C. De Clercq, *Ossius of Cordova. A Contribution to the History of the Constantinian Period*, Washington 1954.

¹⁰ Por. kan. 60, przyp. 52.

Zob. Sch, 241, s. 60.

18. Eutyttianus z Basti, prow. Carthaginensis, dziś Baza;
 19. Patriucius z Municipium Flavium Malacitanum (Malaca), prow. Baetica, dziś Málaga.

b. Kapłani reprezentujący stolice:

1. Restitutus z Epora, prow. Baetica, dziś Montoro (koło Córdoba);
2. Natalis z Colonia Genetiva Iulia Urbanorum Urso, prow. Baetica, dziś Osuna (koło Sevilla). Uczestniczył w synodzie w Arles 314 r.;¹²
3. Maurus z Illiturgi (Iliturgi), prow. Baetica, w okolicach obecnego Mengibar (koło Jaén);
4. Lamponianus z Carbula (Carula), prow. Baetica, prawdopodobnie obecne Almodovar del Rio (koło Córdoba);
5. Barbatius z Colonia Astigi Augusta Firma, prow. Baetica, dziś Ecija (koło Sevilla);
6. Felicissimus z Ategua (Ateva), prow. Baetica, na północ od obecnego Espejo (koło Córdoba);
7. Leon (Leo) z Acinipo, prow. Baetica, dziś Ronda la Vieja koło Senil (koło Cádiz);
8. Ianuarius z Lauro, prow. Baetica, być może obecne Alora (koło Málaga) lub wątpliwe Alhurín;
9. Ianuarianus z Barba, prow. Baetica, obecnie Barba Singilia? (koło Málaga);
10. Victorinus z Egabrum, prow. Baetica, dziś Cabra (koło Córdoba);
11. Totus z Iune (Aiune), prow. Baetica, dziś Arjona (koło Jaén);
12. Silvanus z Segalvinia, prow. Baetica, obecnie prawdopodobnie Salobrena (koło Granada);
13. Victor z Municipium Ulia Fidentia, prow. Baetica, obecnie Montemayor (koło Córdoba);
14. Luxurius z Drona (Brona? Brana?), koło Cádiz, prow. Baetica;
15. Emeritus z Baria, prow. Carthaginensis, dziś Vera (koło Almería);
16. Eunatius (Cumantius) z Salia, prow. Baetica, być może obecna Alcaracejos (koło Córdoba);
17. Clementianus z Ossigi, prow. Baetica, być może Mancha Real (koło Jaén);
18. Eutiches z Carthago Nova — Colonia Urbs Iulia Nova Carthago, stolica prowincji Carthaginensis, dziś Cartagena (koło Murcia).¹³

Na podstawie tych danych można sformułować następujące twierdzenia:

1. Dziewiętnastu biskupów reprezentowało stolice biskupie, sześciu spośród nich towarzyszył kapłan. Na synodzie było obecnych dwudziestu czterech kapłanów, z których — jak widzieliśmy — sześciu towarzyszyło biskupom, osiemnastu natomiast reprezentowało stolice, przeważnie z Betyki oraz dwóch z sąsiedniej Carthaginensis.¹⁴ Ogólnie reprezentowanych było więc trzydzieści siedem stolic z całego Półwyspu Iberyjskiego:

Betyka	7stolic	przez biskupa	16	przez kapłana	razem	23
Carthaginensis	6		2	„		8
Lusitania	3		—	„		3
Terraconensis	2		—	„		2
Galaecia	1		—	„	„	1
	19		18			37

¹²Zob. tamże, s. 63.

¹³S, ss. 90—92, por. mapka.

¹⁴S, s. 93, za *Espana Sagrada*, 12, s. 186.

Mamy więc reprezentantów całego Półwyspu Iberyjskiego, ale nie całej prowincji Hispania, brak bowiem przedstawicieli afrykańskiej części prowincji, Mauritania, Tingitana.

2. Uderza zagęszczenie przedstawicieli stolic Betyki i Carthaginensis. Wydaje się, że nie chodzi tu tylko o bliskość. Podstawowym powodem była, jak się zdaje, większa romanizacja tych prowincji, a co za tym idzie, i chrystianizacja. Łatwo dostępne Betyka i Carthaginensis były bardziej zromanizowane i schryścianizowane niż trudno dostępna Galicja.

3. Uderza również duża ilość kapłanów reprezentujących stolice biskupie. Fakt ten jest tym dziwniejszy, że pochodzą oni przeważnie z owych dwóch wspomnianych prowincji, szczególnie z Betyki. Nie chodzi więc o trudność dojazdu biskupów. Być może mamy tu do czynienia z Kościołami rządzonymi przez prezbiterów (prawdopodobnie wiejskich), o których jest mowa w kan. 77.

4. Nie wiemy, czy porządek stolic podpisanych jest wynikiem godności stolic, czy starszeństwa biskupów, to jest daty ich konsekracji. Istnieje inna lista od powyższej, podana przez Floreza, na której podpisy występują w następującym porządku:

Felix z Acci,
Sabinus z Hispalis,
Sinagius z Epagra,
Pardus z Mentesa,
Cantonius z Ursi,
Valerius z Caesaraugusta,
Melantius z Toletum,
Vincentius z Ossonoba,
Succensus z Eliocroca,
Patriucius z Malaca,
Osius z Corduba,
Cammerinus z Tucci,
Secundinus z Castulo,
Flavianus z Iliberi
Liberius z Emerita
Decentius z Legio
Ianuarius z Fiblaria
Quintilianus z Ebora
Eutyttianus z Basti.

Florez uważa, że nastąpiło tu prawdopodobnie pomieszanie dwóch kolumn podpisów. Zaznaczyć trzeba, że wszystkie te problemy, związane z listą biskupów, pozostaną otwarte, dopóki nie otrzymamy krytycznego wydania akt synodu w Elwirze.

5. Przewodniczył synodowi Felix z Acci. Nie wiemy, jaką rolę odgrywał biskup Hozjusz. Ze zdania św. Atanazego: „Czy był jakiś synod, któremu [Hozjusz] nie przewodniczył”¹⁵ nie można wyciągnąć wniosku, że przewodniczył w Elwirze — mamy tu bowiem do czynienia z typowym pytaniem retorycznym. W każdym razie wydaje się, że dzięki Hozjuszowi sformułowania z Elwiry weszły do kanonów synodów w Arles, Sardyce oraz Soboru w Nicei.

6. Pozostaje również nie rozwiązany problem roli diakonów na synodzie w Elwirze. Żaden z nich nie został wymieniony z imienia, żaden nie podpisał akt synodu, jak to miało miejsce w Arles,¹⁶ niemniej podkreślono ich obecność („wobec stojących diakonów i całego ludu“), a wiele kanonów synodu dotyczyło również i urzędu diakonów-

Apologia de fuga sua 5, PG, 25, kol. 649, PSP, 21, s. 191.
SCh, 241, ss. 58—62.

skiego. Czy więc towarzyszyli tylko biskupom i kapłanom, czy też reprezentowali stolice? Synód w Sardyce zaleca, aby nie biskupi, ale diakoni udawali się na dwór cesarski.¹⁷ Czy to sformułowanie dotyczyło również synodów? Jest rzeczą wątpliwą. Być może jednak, że mamy tu do czynienia z pewną ewolucją prawodawstwa dotyczącego diakonów: Elwira — diakoni tylko i wyłącznie uczestniczą, Arles — już reprezentują stolice, Sardyka — poleca się wysyłanie diakonów z misjami od biskupów. Wydaje się, że diakoni w Elwirze tylko i wyłącznie asystowali synodowi bez jakiegokolwiek głosu, aby jego postanowienia móc przenieść do swych gmin.

4. UWAGI DO KANONÓW

a. Układ kanonów. Nie możemy wykryć w układzie kanonów jakiegoś jednolitego, logicznego planu. Akta synodu rozpoczynają się formułą podobną do tej, która otwierała akta senatu rzymskiego: „Quum consedisent sancti et religiosi episcopi“.¹⁸ Ostatnio wysunięto hipotezę, że kanony 1—21 są dziełem synodu w Elwirze, natomiast kanony 22—81 stanowią zbiór prawny innego pochodzenia, z tym, że kanony 63—75 stanowiłyby zbiór praw wziętych z synodów przedniejskich, natomiast kanony 22—62, 76—81 opierałyby się na zbiorach kanonów synodów w Arles i Sardyce oraz na Kanonach Apostolskich. Twierdzenie to jak dotychczas nie zostało przyjęte i uznaje się zbiór 81 kanonów synodu w Elwirze za autentyczny.¹⁹

b. Kanony mają charakter dyscyplinarny, nie znajdujemy kanonów dogmatycznych takich, jakie znamy z innych synodów IV w., z rzadka spotykamy kanony liturgiczne. Ojcowie synodu troszczą się w nich o podniesienie poziomu tak duchowieństwa jak i wiernych. Szczególne znaczenie ma dwadzieścia kanonów poświęconych prawu małżeńskiemu — jest to pierwsza znana kodyfikacja chrześcijańska tego prawa.

c. Cechą charakterystyczną ustaw synodu w Elwirze jest surowość: 58 razy występuje ekskomunika, 21 razy nie wolno jej zdjąć nawet w chwili śmierci. Być może ta surowość pochodzi ze związków prawa synodu w Elwirze z prawodawstwem afrykańskim. Następne synody i sobory będą się starały złagodzić tę surowość. Ostatni raz ekskomunikę nie zdejmowaną nawet w chwili śmierci stosuje synod w Saragossie (380 r.): W wielu jednak wypadkach znajdujemy w prawodawstwie Elwiry wyrozumiałość, na przykład w stosunku do chrześcijan mających sprawować funkcje państwowe. Bardzo ostro natomiast są oceniane wszystkie sytuacje, w których chrześcijanin byłby narażony na bałwochwalstwo.

Kan. 8, s. 170.

¹⁸ P. Batiffol, *De Reglement*, por. Bibliografia.

¹⁹ Zob. M. Meige, *Concile ou collection d'Elvire?*, MRHE, 70 (1975), ss. 361—387, odpowiedź D. Ramos-Lissón, *En torno a la autenticidad de algunos canones del Concilio de Elvira*, „Scripta Theologica“, 11 (1979), ss. 181—186.

DODATEK I

Wpływ kanonów synodu w Elwirze na prawodawstwo synodów i soborów IV w. (wg G, s. 340)

Elwira:

kan.	15	Arles	11						
	16							Kartagina	12
	20	Arles	12	Nicea	17	Sardyka	1		
	21					Sardyka	14 (Łac.), 11 (Gr.)		
	24			Nicea	2	Sardyka	13 (Łac.), 10 (Gr.)		
	25	Arles	9						
	27			Nicea	3				
	39	Arles	6						
	46	Arles	22						
	53	Arles	16	Nicea	5	Sardyka	16 (Łac.), 13 (Gr.)	Antiochia	6
								Saragossa	5
	56	Arles	7						
	62	Arles	4 i 5						
	73-75	Arles	14						
	76			Nicea	9 i 10				

DODATEK II

Kanon Synodu w Elwirze w Dekrecie Gracjana (wg G, s. 346)

Elwira, Dekret Gracjana:

kan.	5	D. 50, c.	43						
	9	C. 32, qu.	7, c.	8.					
	13	C. 27, qu.	1, c.	25.					
	20	D. 47, c.	5.						
	24	D. 58, c.	4.						
	48	C. 1, qu.	1, c.	104.					
	52	C. 5, qu.	1, c.	3.					
	54	C. 31, qu.	3, c.	1.					
	72	C. 31, qu.	1, c.	5.					
	73	C. 5, qu.	6, c.	6 (palea).					
	80	D. 54, c.	24.						

Kanon z Elwiry w innych kolekcjach kanonicznych — por. G. s. 347.

Hiszpania w wieku IV (wg RL 350)

BIBLIOGRAFIA W UKŁADZIE CHRONOLOGICZNYM starsze prace — por. HL, ss. 212 n.

1. WAŻNIEJSZE WYDANIA TEKSTU KANONÓW SYNODU W ELWIRZE (brak wydania krytycznego)

- J. Sáenz de Aguirre, *Collectio maxima conciliorum omnium Hispaniae et novi orbis*, t. I, Roma 1693.
 J. Harduinus, *Collectio maxima conciliorum*, t. I, Paris 1715, kol. 247—258 (tekst J. Sáenz de Aguirre z poprawkami).
 J.D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, t. II, Florentiae 1757, kol. 1—19 (tekst) i 17—396 (komentarz). (Tekst J. Harduinus opuszcza listę kapłanów); Paris 1899².
 F.A. González, *Collectio canonis ecclesiae Hispaniae*, Madrid 1808, ss. 281—294 (wydanie poprawione).

- H. Th. Brus, *Canones Apostolorum et conciliorum*, t. II, Berlin 1839, 1—12 (tekst F.A. González).
 F. Lauchert, *Kanones des wichtigsten Konzilien nebst den apostolischen Kanonen*, Freiburg Br. 1886, ss. 13—26 (tekst F.A. González).
 J. Hefele (H. Leclercq), *Histoire des conciles*, t. I, Paris 1907, ss. 212—264 (tekst F.A. González, bibliografia).
 A. C. Vega, *Espana Sagrada*, 55, Madrid 1957, ss. 203—222.
 J. Vives, *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, Barcelona-Madrid 1963, ss. 1—15.

2. OPRACOWANIA OGÓLNE

- E. Florez, *Espana Sagrada* 2, Madrid 1754, ss. 79—220.
 F. de Mendoza, *De confirmando concilio illiberitano*, w: D. J. Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, ss. 397—406.
 P. B. Gams, *Die Kirchengeschichte von Spanien*, t. I, Regensburg 1862, ss. 3—136.
 H. Leclercq, *L'Espagne chrétienne*, Paris 1906.
 H. Leclercq, *Elvire (Concile d')*, DACL, 4, 1921, kol. 2687—2694 (Bibliografia).
 D. Stiefenhofer, *Ein Bild des religiösen und sittlichen Lebens in der altspanischen*, BonnZeitTheolSeels, 1 (1924), ss. 230—250.
 A. v. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Leipzig 1924, ss. 822—927.
 G. Göller, *Analekten zur Bussgeschichte*, RQAKG, 36 (1928), ss. 336—361.
 Z. Garcia Villada, *Historia eclesiástica de Espana*, t. I, 1, Madrid 1929, ss. 301—325.
 S. Mc Kenna, *Paganism and Pagan survivals in Spain upto the Fall of the Visigothic Kingdom*, Washington 1938, ss. 28—38.
 A. Ferrua, *Agli albori del cristianesimo nella Spagna*, CivCat 91 (1940), 4, ss. 421—431.
 R. Thouvenot, *Essai sur la province de Bétique*, Paris 1940 ss. 325—331.
 V. C. de Clercq, *Ossius of Cordoba*, Washington 1954, ss. 85—147.
 J. Fernández Alonso, *La cura pastoral en la Espana romano-visigoda*, Roma 1955.
 A. C. Vega, *Espana Sagrada*, 53—54 (1961).
 J. Gaudemet, *Le Concile d'Elvire*, DHGE, 15 (1963), kol. 317—348.
 G. Martinez Diez, *Elvira*, DiccHistEclEsp, 1, 1972, s. 544.
 M. Meigne, *Concile ou collection d'Elvire ?*, RHE, 70 (1975), ss. 361—387.
 M. Sotomayor y Muro, *El Concilio de Granada (Iliberri)*, w: *Historia de la Iglesia en Espana*, Madrid 1979, ss. 81—119.
 D. Ramos-Lissón, *Das Konzil von Iliberis (um 306)*, w: J. Orlandis, D. Ramos-Lissón, *Die Synoden auf der Iberischen Halbinsel bis zum Einbruch des Islam*, Paderborn 1981, ss. 3—30.

3. OPRACOWANIA SZCZEGÓŁOWE

- H. Nolte, *Sur le canon 36 du concile d'Elvire*, RevScEcll, 4, 5 (1877), ss. 482—484.
 F. X. Funk, *Der Kanon 36 von Elvira*, ThQ, 65 (1883), ss. 271—278.
 L. Duchesne, *Le concile d'Elvire et les flamines Chrétiens*, w: *Mélanges Rénier*, Paris 1887, ss. 159—174.
 D. Lemain, *Le canon 36 du concile d'Elvire*, RHLR, 6 (1901), ss. 458—460.
 F. Görres, *Die Synode von Elvira*, ZWTh, 46 (1903), ss. 352—361.
 Z. Garcia Villada, *La administración del bautismo a la hora de la muerte según el concilio de Elvira*, RyF, 21 (1908), ss. 168—174.
 P. Batiffol, *Le règlement des premiers conciles africains et le règlement du Senat romain*, BullAncLittArch-Chrét, 1913, ss. 3—19.
 H. Koch, *Die Zeit des Konzils von Elvira*, ZNW, 17 (1916), ss. 61—67.
 G. Bareille, *Elvire*, DThC, 4, 1920, kol. 2378—2397.
 A. Jülicher, *Die Synode von Elvira als Zeuge für den römischen Primat*, ZKG, 42 (1923), ss. 44—49.
 L. von Sybel, *Zur Synode von Elvira*, ZKG, 42 (1923), ss. 243—247.
 P. Batiffol, *La „prima cathedra episcopatus“ du concile d'Elvira*, JThS, 23 (1922), ss. 263—270; 26 (1925), ss. 45—49.
 H. Koch, *Bischofstuhl und Priesterstühle*, ZKG, 44 (1925), ss. 170—184.
 F. Dölger, *Der Einfluss der Origenes auf die Beurteilung der Epilepsie und Mondsucht im christlichen Altertum*, „Antike und Christentum“, 4 (1934), ss. 95—109.
 F. Dölger, *Der Ausschluss der Besessenen (Epileptiker) von Oblation und Kommunion nach der Synode von Elvira*, tamze, ss. 110—129.
 S. González Rivas, *Los castigos penitenciales del concilio de Elvira*, Gr, 22 (1941), ss. 191—214.

- S. González Rivas, *La penitencia en la primitiva Iglesia española*, Salamanca 1949, ss. 42—63.
 J. Gaudemet, *Notes sur les formes anciennes de l'excommunication*, RevSR 23 (1949) 64—77.
 P. Lombardia, *Los matrimonios mixtos en el concilio de Elvira*, AnHistDerEsp, 24 (1954), ss. 543—548.
 A. Segovia, *El domingo y el antiguo derecho eclesiástico*, EE, 29 (1955), ss. 37—54.
 J. Grotz, *Die Entwicklung des Busstufenwesens in der vornicänischen Kirche*, Freiburg 1955, ss. 414—427.
 E. Griffe, *Prima cathedra episcopatus*, BLE, 62 (1961), ss. 131—134.
 E. Griffe, *Le „primatus“ romain ecclésiastique*, tamże, 64 (1963), ss. 161—171.
 E. Griffe, *A propos du canon 33 du concile d'Elvire*, tamże, 74 (1973), ss. 142—145.
 E. Griffe, *Le concile d'Elvire devant le remariage des femmes*, tamże, 75 (1974), ss. 210—214.
 E. Griffe, *Le concile d'Elvire et les origines du célibat ecclésiastique*, tamże, 77 (1976), ss. 123—127.
 G. Cereti, *Divorzio, nuove nozze e penitenza nella Chiesa primitiva*, Bologna 1977.
 J. Lozano Sebastián, *La legislación canónica sobre la penitencia en la España romana y visigoda (s. IV—VII)*, Burgense 1978, ss. 399—439.
 L. García Iglesias, *Los Judíos en la España antigua*, Madrid 1978, ss. 69—81.
 D. Ramos-Lissón, *El torno a la autenticidad de algunos cánones del concilio de Elvira*, ScrTeol, 11 (1979), ss. 181—186.
 F. Drączkowski, *Elwira*, EK, 4, 1983, ss. 906 n.

4. BADANIA ARCHEOLOGICZNE

- M. Gómez Moreno, *Monumentos romanos y visigóticos de Granada*, Granada 1889.
 M. Gómez Moreno, *De Iliberri a Granada*, BulRealAcHist, 46 (1905), ss. 46—61.
 M. Gómez Moreno, *Monumentos arquitectónicos de Granada*, Iliberri, Miscelaneas, Madrid 1949, ss. 367—371.
 J. Vives, *Elvire. La ville et la diocèse*, DHGE, 15, 1963, ss. 312—317.

SYNOD W ELWIRZE

Synod w Elwirze odbył się z udziałem dziewiętnastu biskupów, za czasów panowania Konstantyna, w czasie gdy obradował sobór w Nicei.¹

Gdy w kościele w Elwirze zasiedli społecznością świętobliwi i pobożni biskupi, a mianowicie: Felix, biskup Acci (Accitanus); Osius, biskup Corduba (Cordobensis); Sabinus, biskup Hispalis (Spalensis); Cammerinus, biskup Tucci (Tuccitanus); Sinagius, biskup Epagra (Epagrennis); Secundinus, biskup Castulo (Castolonensis); Pardus, biskup Mentesa (Mentesanus); Flavianus, biskup Elvira (Eliberritanus); Cantoniun, biskup Ursi (Urcitanus); Liberius, biskup Emerita (Emeretensis); Valerius, biskup Caesaraugusta (Caesaragustanus); Decentius, biskup Legio (Legionensis); Melantius, biskup Toletum (Toletanus); Ianuarius, biskup Fibularia (de Fib[ull]aria); Vincentius, biskup Ossonoba (Ossonobensis); Quintilianus, biskup Eborra (Eborra — Elborensis); Succensus, biskup Eliocroca; Eutyttianus, biskup Basti (Bastitanus); Patricius, biskup Malaca (Malacitanus). Byli też obecni kapłani: Restitutus, prezbiter z Epora; Natalis, prezbiter z Urso (Ursona); Maurus, prezbiter z Iliturgi; Lamponianus z Carbula (Karbula); Barbatus z Astigi; Felicissimus z Ateva; Leo z Acinipo (Acinippo); Liberalis z Eliocroca; Ianuarius z Lauro; Ianuarianus z Barba (Barbe); Victorinus z Egabrum (Egabro); Totus z Iune; Eucharius z miasta (Elwiry); Silvanus z Segalvinia; Victor z Ulia; Ianuarius z Ursi (Urci); Leo z Galella (Tucci); Turrinus z Castulo (Castulona); Luxurius z Drona; Emeritus z Boria (Baria); Eunatius z Salia; Clementianus z Ossigi;

¹ O datacji por. Wstęp.

Eutiches z Carthago (Nova — Carthaginensis); Iulianus z Corduba.² W dniu id majowych³ w Elwirze, wobec stojących diakonów i całego ludu⁴, biskupi zasiedli i orzekli, co następuje:

1. O tych, którzy po chrzcie złożyli ofiarę bożkom

Uchwała się, że nawet przy końcu życia nie otrzyma komunii (*communione accipere*) ten, który po przyjęciu wiary przez zbawienny chrzest, będąc dorosłym udał się do świątyni jako bałwochwalca i spełnił tam to, co jest głównym grzechem (*crimen capitale* lub *crimen generale*).⁵

2. O kapłanach (*sacerdotibus*) pogańskich, którzy po chrzcie złożyli ofiarę

Uchwała się, żeby kapłani (*flamines*), którzy, po przyjęciu wiary przez obmycie i odrodzenie chrzcielne, złożyli bożkom ofiarę, nawet przy końcu życia nie otrzymali komunii, ponieważ podwoili zbrodnię przez dodanie morderstwa lub potroili występku dołączając doń rozpustę.⁶

3. O tych samych, którzy złożyli bożkowi jedynie daninę (*munus*)

Uchwała się również, że po odbyciu słusznej pokuty⁷ mogą przy końcu życia otrzymać komunię kapłani (*flamines*), którzy nie składali ofiar, lecz złożyli jedynie daninę (na igrzyska). Powstrzymali się bowiem od zgubnych ofiar. Niech jednak nigdy nie otrzymają komunii — aby nie wydawało się, że szyczą sobie z komunii Pańskiej — ci, którzy po odprawieniu pokuty znów dopuścili się rozpusty (*fuerint moechati*).

4. O tych samych, którzy jako katechumeni nadal składaliby ofiary, kiedy mają zostać ochrzczeni

Uchwała się też, że po upływie trzech lat mają być dopuszczeni do chrztu kapłani (*flamines*), jeśli byli katechumenami i powstrzymali się od składania ofiar.

5. Jeśli przez zapalczywość pani zabiłaby niewolnicę

Uchwała się, że jeżeli jakaś kobieta uniesiona zapalczywym gniewem tak zabiła biczem swoją niewolnicę, iż ona wśród cierpień w ciągu trzech dni umarła, to w zależności od tego, czy zabiła dobrowolnie, czy przypadkiem, może być dopuszczona do komunii po odprawieniu słusznej pokuty (*acta legitima poenitentia*): po siedmiu latach, gdy dobrowolnie zabiła; po pięciu latach, gdy przypadkiem. Jeżeli zaś w ciągu tego ustalonego czasu zachorowałaby, niech otrzyma komunię.⁸

Analiza danych o uczestnikach — zob. Wstęp. Nazwy miast podano według S, ss. 90—92, w nawiasie forma występująca w wydaniu akt przez Vivesa.

¹ Idy majowe = 15 maja. Jedyne pewny element przy oznaczaniu daty synodu.

² Świadcstwo o tym, że obrady były publiczne.

³ *Communio* — określenie nieostre: może oznaczać zarówno komunię sakramentalną (*Communio* = Eucharystia), jak i wspólnotę kościelną (*communio ecclesiastica*). Kanon ten otwiera serię ustaleń dotyczących chrztu (1, 5, 37 n., 42, 44 n., 48, 62, 68, 73, 77). *Peccatum capitale (generale)* — bałwochwalstwo, cudzołóstwo, apostazja.

⁴ *Flamines* — kapłani kultu państwowego Romy i Augusta. W Hiszpanii było trzech flaminów prowincjonalnych i wielu municypalnych. Pełnili oni swą funkcję przez rok, a po jego upływie otrzymywali tytuł honorowy „wiecznych flaminów“ Była to raczej funkcja polityczna niż religijna. Surowość kary tłumaczy się tym, że organizowali oni igrzyska krwawe lub takie, na których wystawiano niemoralne przedstawienia. O obydwu tych możliwościach jest mowa w tym kanonie: do bałwochwalstwa dołączali morderstwo (igrzyska) i rozpustę (przedstawienia teatralne). Dwa następne kanony dotyczą również flaminów.

⁵ HL, s. 224, podaje dwie interpretacje, wydaje się jednak, że jedynie podane tu tłumaczenie jest możliwe.

⁶ Sytuacja bynajmniej nie wymyślona — Juwenalis († 130) w swej satyrze na kobiety daje obraz pani bijącej niewolnicę.

6. *Jeśli ktoś zabiłby człowieka przy pomocy czarów (per maleficium)*

Jeśli ktoś zabije drugiego przy pomocy czarów — ponieważ bez bałwochwalstwa nie mógł dokonać tej zbrodni — nawet przy końcu życia niech nie otrzyma komunii.⁹

7. *O tych, którzy odbywszy pokutę za cudzołóstwo, ponownie by je popełnili*

Uchwała się, że nawet przy końcu życia nie otrzyma komunii ten chrześcijanin, który zgrzeszył przez cudzołóstwo i odbywszy w ustalonym czasie pokutę, znów cudzołożył.

8. *O kobietach, które porzuciwszy mężów, poślubiły innych*

Również kobiety, które bez żadnego powodu porzuciły swych mężów i złączyły się z innymi, niech przy końcu życia nie otrzymają komunii.¹⁰

9. *O kobietach, które porzucają mężów cudzołożników i poślubiają innych*

Również kobiecie-chrześciance, która porzuciła męża-chrześcijanina z powodu jego cudzołóstwa i poślubiła innego, należy tego zabronić. Jeżeli jednak poślubiła, niech nie wcześniej przyjmie komunię, aż ten, którego opuściła, zejdzie z tego świata, chyba że przypadkiem dopust choroby zmusiłby do (wcześniejszego) udzielenia jej komunii.¹¹

10. *O opuszczonej przez katechumena, jeśli pojęła drugiego*

Jeżeli kobieta opuszczona przez katechumena pojmie męża, może zostać dopuszczona do źródła chrzcielnego. Tego samego należy również przestrzegać względem kobiet-katechumenek.¹² Uchwała się jednak, że dopiero przy końcu życia można dać komunię chrześcijance poślubionej przez tego, kto porzucił niewierną żonę, o ile chrześcijanka wiedziała o tym, że ma żonę, którą niesłusznie porzucił.

11. *O katechumencie, która poważnie zachorowała*

Uchwała się udzielić chrztu, a nie odmawiać, katechumencie, która w ciągu pięciolecia ciężko zachoruje.

12. *O kobietach, które zajmowałyby się stręczycielstwem (lenocinium)*¹³

Uchwała się, aby nawet przy końcu życia nie dawać komunii matce, ojcu lub jakiegokolwiek chrześcijance, którzy uprawiali stręczycielstwo; sprzedawali bowiem czyjeś ciało, a nawet więcej, swoje własne.

13. *O dziewicach poświęconych Bogu, które popełniły cudzołóstwo*

Uchwała się, aby nawet przy końcu życia nie dawać komunii dziewicom, które poświęciły się Bogu i — nie bacząc na to, czego się dopuszczają — złamały ślub dziewictwa i oddały się tejże rozpucie. Uchwała się jednak, że takie kobiety powinny przy końcu życia otrzymać komunię, jeżeli raz tylko zostały namówione lub uległy słabości ciała, a przez resztę życia czyniły pokutę i powstrzymały się od współżycia cielesnego; należy bowiem sądzić, że chwilowo tylko upadły (*quod lapsae potius videantur*).¹⁴

W starożytności czary brano bardzo poważne. Opinię tę podzielali chrześcijanie, i to nie tylko ludzie prości, ale i biskupi zgromadzeni na synodzie.

¹⁰ Kan. 8 i 9 wzajemnie się dopełniają: pierwszy mówi o kobiecie, która bez powodu opuściła męża, drugi — męża cudzołożnika, co stanowi okoliczność łagodzącą.

¹¹ Łagodniej formuluje zakaz synod w Arles (314), c. 11: „Consilium eis detur”, 52.

Komentatorzy uważają, że od tego miejsca zaczyna się nowy kanon.

Tytuł niezupełnie odpowiada treści.

Por. Conc. Ancyranum (314), kan. 19, s. 70.

14. *O dziewicach świeckich (saecularibus), które dopuściły się cudzołóstwa*

Dziewice, które nie ustrzegły swojego dziewictwa, jeżeli poślubią tych, którzy je pohańbili, i będą miały ich za mężów, niech bez pokuty dostąpią pojednania po roku; bo brakowało im tylko małżeństwa (*quod solas nuptias inviolaverint*). Uchwala się jednak, aby dopiero po wypełnieniu pięciu lat pokuty mogły zostać dopuszczone do komunii te, które współżyły (*cogoverint*) z innymi mężczyznami: one bowiem cudzołożyły.

15. *O małżeństwie tych, którzy są poganami (ex gentilitate veniunt)*

Nawet ze względu na nadmierną liczbę dziewcząt nie wolno oddawać dziewcząt chrześcijańskich w małżeństwo z poganami; niechaj piękno rozwijającego się kwiatu nie niszczyje na skutek nierządu duszy.¹⁵

16. *O dziewczętach chrześcijańskich, aby ich nie łączono z niewiernymi*

Jeżeli heretycy nie chcieliby przejść do Kościoła katolickiego, to nie można oddawać im dziewcząt katolickich. Uchwala się, aby nie były oddawane Żydom ani heretykom; nie może przecież istnieć wspólnota wiernego z niewiernymi (por. 2 Kor 6, 14). Uchwala się, aby rodzicom odmawiano [komunii] przez pięć lat, o ile by złamali ten zakaz.¹⁶

17. *O tych, którzy swe córki złączyliby z kapłanami pogańskimi*

Uchwala się, aby nawet przy końcu życia nie udzielać komunii tym, którzy by być może złączyli swe córki z kapłanami bożków (*sacerdotibus idolorum*).¹⁷

18. *O kapłanach i diakonach (ministris), którzy popełniliby cudzołóstwo*

Uchwala się, by nawet przy końcu życia nie otrzymali komunii wyniesieni na urząd biskupi, prezbiterzy i diakoni, którzy zostaną zdemaskowani, że dopuścili się cudzołóstwa; stanowi to bowiem zgorszenie i nikczemną zbrodnię.¹⁸

19. *O duchownych zajmujących się handlem i interesami*

Biskupi, prezbiterzy i diakoni niech się nie oddalają ze swoich miejscowości, aby prowadzić interesy, i niech nie wędrują po prowincjach zajmując się korzystnymi interesami (*quaestiosas mundinas*). Owszem, dla zapewnienia sobie utrzymania niech wyślą syna, wyzwolenca, najemnika, przyjaciela lub kogokolwiek. Jeśli zaś chcą zajmować się handlem, niech zajmą się nim w prowincji.¹⁹

Kanon dziwnie łagodny wśród tych surowych praw, nie zawiera bowiem sankcji karnych.

O ile poganie byli na ogół indyferentni w kwestiach wiary i nie zmuszali swych żon do pogańskich praktyk religijnych (stąd łagodność kan. 15), o tyle heretycy i Żydzi wywierali dużą presję na swoje małżonki. Nie wiemy dokładnie, o jakich heretyków tu chodzi, prawdopodobnie o gnostyków, manichejczyków, nowacjan, być może i sabelian. Żydzi zaczęli się osiedlać w Hiszpanii po r. 70, szczególnie po 135. Inskrypcja z Almerii (III w.) wspomina o dziecku żydowskim, Annie Salomonuli. W drugiej połowie IV w. kwestią żydowską zajmuje się Grzegorz z Elwiry (*Tract. Orig.* IV, CChrl, 69, 1967, ss. 27—34). W średniowieczu, w okresie przesiedłań Żydów przez chrześcijan, powstała legenda, jakoby Żydzi do Hiszpanii przybyli przed narodzeniem Chrystusa, nie są więc odpowiedzialni za Jego śmierć. O Żydach w Hiszpanii starożytnej por. L. García Iglesias, *Los Judios en la Espana antigua*, Madrid 1978. Zakaz małżeństw z Żydami znajdujemy w Kodeksie Teodozjańskim (XVI, 8, 6), natomiast Talmud zakazywał małżeństw z chrześcijanami, por. G, s. 331 (literatura). Kanon niniejszy stanowi pierwsze spośród ustaleń antyżydowskich w aktach synodu w Elwirze (inne: 49 n., 78 oraz 26, 36, 61).

¹⁷ Żona kapłana była zobowiązana brać udział w ofiarach składanych przez męża. Wydaje się jednak, że kanon ten odnosi się do sytuacji wyjątkowej. Por. G, s. 331.

¹⁸ Synod w Neocezarej (między 314 a 319), kan. 1, s. 75, podaje normy łagodniejsze.

¹⁹ Ojcom synodu chodzi o to, by kler nie opuszczał stanowiska duszpasterskiego dla uprawiania handlu, pozwala jednak na handel w najbliższej okolicy. Por. Św. Cyprian, *De lapsis*, 6: „Bardzo wielu biskupów,

20. O duchownych i świeckich uprawiających lichwę

Uchwała się, aby został zdegradowany i aby odmówiono komunii każdemu duchownemu przychwyconemu na tym, że pobiera lichwę. Uchwała się też, aby udzielić przebaczenia temu — także i świeckiemu — komu udowodniono, że pobierał lichwę, lecz upomniany zapewni, że już tego zaprzestał i więcej nie będzie czynił. Jeżeli jednak będzie trwał w tej niegodziwości, należy usunąć go z Kościoła.²⁰

21. O tych, którzy są leniwi w uczęszczaniu do kościoła

Jeżeli ktoś przebywający w mieście nie przyjdzie przez trzy niedziele do kościoła, ma być, na znak upomnienia, na krótko wyłączony od komunii (*abstineatur*), aby okazał poprawę.²¹

22. O katolikach, którzy przystąpili do herezji i ją porzucają

Uchwała się, by nie odtrącać od pokuty tego, kto przeszedł najpierw z Kościoła katolickiego do herezji i powraca, gdyż poznał swój grzech. Niech odbędzie jeszcze przez dziesięć lat pokutę, a po dziesięciu latach będzie miał prawo do otrzymania komunii. Jeżeli jednak został przywieziony do herezji jako dziecko, to trzeba przyjąć go niezwłocznie; nie z własnej bowiem winy popełnił wykroczenie.

23. O okresach postu

Uchwała się, że można przedłużyć post o jeden dzień (*superpositiones celebrari*) przez wszystkie miesiące z wyjątkiem dwóch: lipca i sierpnia ze względu na słabość niektórych.²²

24. O ochrzczonych w dalekich stronach, aby ich nie włączano do kleru

Uchwała się, aby nikt ochrzczony w dalekich stronach, gdy przybędzie do innych prowincji, nie został dopuszczony do grona duchownych; nie są bowiem znane koleje jego życia.²³

25. O listach polecających wyznawców (*De epistolis communicatoris confessorum*)

Każdemu, kto przyniesie listy polecające od wyznawców (*litteras confessorias*), należy wymazać z nich tytuł „wyznawca“, ponieważ chwała związana z tym imieniem wzdzi prostaczków, a dać [zwykły] list polecający.²⁴

którzy powinni napominać innych i być przykładem, wzgardziwszy boskim zarządzeniem stają się zarządcami świeckich królów, porzuciwszy stolicę, opuściwszy ludność, blakając się po obcych prowincjach zajmują się zyskownym handlem, chcąc mieć wiele pieniędzy, podczas gdy w kościele są bracia łaknący; fałszem i podstępem rabują włości, pomnażając procenty, powiększając lichwy“ — przeł. J. Czuj, POK, 19, 1937, s. 200.

²⁰ Kanon ten stanowi podstawę dalszych ustaleń na temat lichwy, dokonywanych na późniejszych soborach i synodach. Por. A. Bernard, *Usure*, DTC, 15, 1950, kol. 2329—2333.

²¹ Synod w Sardyce (343/344) pod przewodnictwem biskupa Hozjusza podejmuje podobne postanowienie, kan. 11, s. 176.

²² *Superpositio* (gr. *hyperthesis*) — przedłużenie postu z piątku na całą sobotę, aż do Mszy wieczornej.

²³ Organizacja Kościoła ma jeszcze charakter bardzo lokalny, stąd trudności ze zdobyciem wiadomości o przybyszach. Można przypuszczać, że miały miejsce liczne oszustwa. Można było zostać włączonym do kleru tylko w tej diecezji, w której się otrzymało chrzest. Por. Synod Aleksandryjski 231, Focjusz, *Bibliotheca* cod. 118, PG, 103, kol. 397, tł. polskie Warszawa 1986, ss. 191-193.

²⁴ Kanon wyjątkowo trudny do interpretacji oraz przekładu. Wykluczyć tu trzeba *libelli* udzielane przez *confessores* upadłym dla uzyskania przez nich pojednania z Kościołem, gdyż wtedy byłaby mowa w kanonie o zwodzeniu biskupa, a nie *simpliciores*. Zostają dwie inne możliwe interpretacje: wyjeżdżający proszą *confessores* o listy polecające lub *confessores* prosząc biskupa o listy polecające podkreślają fakt, że są „wyznawcami“. Przyjmujemy pierwszą interpretację w myśl kan. 10 synodu w Arles (314): „Względem tych, którzy przynoszą listy wyznawców (*confessores*), postanowiono, że zostaną one zbadane, aż otrzymają nowe listy polecające“, s. 50, i wedle niego przekładamy tekst.

26. *Aby pościć w każdą sobotę*

Uchwala się, aby został poprawiony błąd i abyśmy przedłużali posty (*superpositiones*) na każdy dzień sobotni.²⁵

27. *Aby duchowni nie trzymali w domu obcych kobiet*

Biskup lub każdy inny duchowny niech ma u siebie jedynie siostrę lub córkę-dziewicę poświęconą Bogu. Uchwala się, aby obcej kobiety żadną miarą nie trzymali.²⁶

28. *O ofiarach złożonych przez tych, którzy nie przyjmują komunii*

Uchwala się, że biskup nie powinien przyjmować daniny od tego, kto nie przyjmuje komunii.²⁷

29. *Jak w kościele należy traktować opętanych przez złego ducha*

Nie należy przy ołtarzu podczas ofiary wymieniać imienia człowieka opętanego, który jest dręczony przez zwodniczego ducha. Nie należy również pozwalać, by oświadczenie posługiwał w kościele.²⁸

30. *Aby nie zostawali (fiant) subdiakonami ci, którzy po chrzcie popełnili cudzołóstwo*

Nie należy wyświęcać (*ordinari*) na subdiakonów tych, którzy w młodości byli cudzołożnikami, gdyż na skutek oszustwa mogliby później zostać dopuszczeni do wyższego stopnia. Jeżeli zaś zostali już wyświęceni, należy ich usunąć.²⁹

31. *O młodzieńcach, którzy po chrzcie dopuścili się cudzołóstwa*

Uchwala się, aby po odprawieniu pokuty zostali dopuszczeni do komunii młodzieńcy, którzy po chrzcie zbawiennym stali się cudzołożnikami, a potem się ożenili.

32. *O kapłanach ekskomunikowanych, aby w razie konieczności udzielali komunii*

Uchwala się, że nie powinien odbywać pokuty wobec prezbitera — lecz raczej wobec biskupa — ten, kto, ciężko wykroczywszy, popadł w grzech śmiertelny (*in ruinam mortis*). Gdy jednak zmusza do tego choroba, to wówczas udzielić komunii ma prawo kapłan oraz diakon, jeśli mu to zostanie przez kapłana zlecone.³⁰

33. *Aby biskupi, kapłani i diakoni (ministris) powstrzymywali się od współżycia małżeńskiego*

Uchwala się całkowicie zabronić biskupom, prezbiterom i diakonom, czyli (*vel*)

Por. kan. 23 (przyp. 22) oraz przyp. 16 do kan. 16. Kanon ten pozostaje w sprzeczności z tradycją wschodnią, wyrażoną w Kanonach Apostolskich: „Jeżeli okaże się, że duchowny pości w święty dzień niedzieli lub w sobotę, z wyjątkiem jedynej soboty [wielkiej], niech zostanie ekskomunikowany“ — kan. 64, s. 41.

²⁶ Podobnie Sobór Nicejski (315), kan. 3: „Ten wielki Sobór absolutnie zakazuje biskupom, kapłanom, diakonom albo komukolwiek z duchownych mieć ze sobą dziewice Bogu poświęcone (*synesisakton*), chyba że jest to matka, siostra, ciotka albo osoba zupełnie nie podlegająca podejrzeniom“ — s. 7. Podobnie synod w Ancyrze (314), kan. 19, s. 70.

²⁷ „Qui non communicant“ to pokutujący albo katechumeni.

²⁸ Por. kan. 37. Kanony Apostolskie 79: Opętani są wykluczeni ze służby Bożej, ale oczyszczeni od złego ducha mogą zostać nawet wyświęceni — s. 48. Chodzi tu o epileptyków. Wedle ówczesnych wierzeń epileptyk był opętany przez szatana, nie mógł więc sprawować Eucharystii. Ponadto epilepsję uważano za chorobę zakaźną, a z punktu widzenia religijnego epileptyk był nieczystym. Por. F. J. Dölger, *Der Einfluss des Origenes auf die Beurteilung der Epilepsie und Mondsucht im christlichen Altertum*, „Antike und Christentum“, 4 (1934), ss. 96—109, oraz tenże, *Der Ausschluss der Besessenen (Epileptiker) von Oblation und Kommunion nach der Synode von Elvira*, tamże, ss. 110—137.

²⁹ Por. synod w Neocezarei (między 314 i 319), kan. 9 n., s. 79 n.

Tytuł nie odpowiada treści kanonu.

wszystkim duchownym pozostającym w służbie ołtarza (*positis im ministerio*), współżycia z żonami i płodzenia potomstwa. Każdy zaś, kto by się tego dopuścił, niech będzie pozbawiony godności duchownego.³¹

34. *Aby nie palono świec na cmentarzach*

Uchwala się, aby w ciągu dnia nie zapalać świec na cmentarzach; nie należy bowiem niepokoić dusz ludzi świętych. Tym zaś, którzy nie będą tego przestrzegać, należy odmówić komunii kościelnej.³²

35. *Aby kobiety nie brały udziału w czuwaniach na cmentarzu*

Uchwala się, aby zabronić kobietom czuwania na cmentarzu; często bowiem pod pozorem modlitwy w ukryciu popełniają nikkczemność.

36. *Aby w kościele nie było malowideł*

Uchwala się, że w kościele nie powinno być malowanych obrazów; aby nie malowano na ścianach tego, co się uwielbia (*adoratur*) i co się czci (*colitur*).³³

37. *O opętanych, którzy nie byli ochrzczeni*

Opętanych przez złego ducha wolno ochrzcić, jeżeli znajdują się u kresu życia; jeżeli byliby chrześcijanami, należy dać im komunię. Nadal jednak należy im zabronić nawet publicznego zapalania świec. Jeżeli zaś ośmieliliby się postąpić wbrew temu zakazowi, należy ich powstrzymać od komunii.³⁴

38. *Aby w wypadku konieczności również wierni udzielali chrztu*

Podczas podróży okrętem w dalekie strony lub tam, gdzie nie ma blisko kościoła, chrześcijanin — który swój własny chrzest zachował nieskalany i nie żyje w dwużeństwie (bigamii), może udzielić chrztu katechumenowi będącemu w ciężkiej chorobie. Jeżeli jednak ten przeżyje, niech go ów chrześcijanin zaprowadzi do biskupa, aby ochrzczony mógł doznać umocnienia (*perficere*) poprzez włożenie rąk.³⁵

39. *O poganach, którzy w niebezpieczeństwie proszą o chrzest*

Uchwala się, aby dokonać włożenia rąk i uczynić chrześcijanami tych pogan, którzy w chorobie pragną dostąpić włożenia rąk, a życie ich skądinąd było godziwe.³⁶

Słowo „vel“ tłumaczymy „czyli“, gdyż nie chodzi tu o nową kategorię zobowiązanych do celibatu, ale o dokładniejsze określenie tej kategorii. Wydawca hiszpański uważa, że być może zwrot „vel omnibus clericis“ jest interpolacją. Mamy tu do czynienia z najstarszym określeniem celibatu. Z punktu widzenia gramatycznego tekst jest nieporęczny i mógłby sugerować coś akurat odwrotnego: „placuit prohibere... abstinere a coniugibus... non generare filios“ Por. R. Gryson, *Les origines du célibat ecclésiastique*, Gemb-loux 1970, ss. 39—42.

³² Różne interpretacje tego kanonu HL, s. 239. Chodzi tu prawdopodobnie o likwidację zwyczajów pogańskich, podobnie jak i w następnym kanonie, gdzie chodzi ponadto o możliwość nadużyć innego rodzaju.

³³ „Quod colitur“ odnosi się do świętych, „quod adoratur“ — do Boga, mamy tu więc bardzo ściśle rozgraniczenie. HL, s. 240, podaje różnego rodzaju interpretacje, zazwyczaj bardzo naciągane. Trzeba wyraźnie stwierdzić, że mamy tu do czynienia z nurtem przeciwnym kultowi obrazów, opierającym się na starotestamentalnych przepisach i stosunkowo często pojawiającym się w chrześcijaństwie przed kryzysem ikonoklasycznym w w. VIII. Należy jednak podkreślić, że zakaz nie zahamował rozwoju sztuk plastycznych w Hiszpanii.

³⁴ Podobne postanowienie dają kan. 14 n. synodu w Orange (441), J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, dz. cyt., 6, s. 438.

³⁵ Por. kan. 39. Chrtu może udzielić osoba świecka, byle prowadziła życie przykładowe. Czy jest to jednak, według mniemania ojców synodu, warunek ważności chrztu?

³⁶ W poprzednim kanonie jest mowa o włożeniu rąk, czyli bierzmowaniu. Tu natomiast ten gest oznacza przyjęcie do katechumenatu. Podobna myśl występuje w kan. 6 synodu w Arles (314), s. 48. Dyskusja na temat treści tego kanonu w HL, ss. 242—244.

40. *Aby chrześcijanie nie przyjmowali niczego z ofiar składanych bożkom*

Uchwała się zabronić — w ramach pobierania należności przez właściciela — zaliczenia na poczet należności tego, co zostało ofiarowane bożkom. Ci, którzy przestąpią ten zakaz, mają być pozbawieni komunii na okres pięciu lat.³⁷

41. *Aby panowie zabraniali swym niewolnikom oddawania czci posągom bożków*

Uchwała się napominać wiernych, aby wszelkimi sposobami zabraniali posiadania posągów bożków w ich domach. Jeżeli boją się oporu niewolników, niech przynajmniej zachowają samych siebie czystymi; jeśli zaś tego nie uczynili, mają być uważani za wyłączonych z kościoła.

42. *O tym, kiedy nowo nawróceni mają być dopuszczeni do chrztu*

Uchwała się, że w ciągu dwóch lat należy dopuścić do łaski chrztu tych, którzy już mają zaczątki i pragnienie wiary oraz prowadzą nienaganny tryb życia; chyba że nagła potrzeba zmusiłaby do wcześniejszego przyjścia z pomocą zagrożonemu i proszącemu o łaskę chrztu.

43. *O obchodach Pięćdziesiątnicy*

Uchwała się, aby zgodnie z zaleceniem Pism naprawiać przewrotne nauki tak, byśmy wszyscy świętowali dzień Pięćdziesiątnicy; kto zaś nie będzie tego czynił, niech zostanie uznany za wprowadzającego nową herezję.³⁸

44. *O nierządnicach pogańskich, które się nawracają*

Uchwała się, że kobieta, która niegdyś była nierządnicą i potem wyszła za męża, a następnie pragnie przyjąć wiarę, ma zostać bezwzględnie przyjęta.

45. *O katechumenach, którzy nie uczęszczają do kościoła*

Uchwała się, aby temu, kto niegdyś był katechumenem i przez długi czas wcale nie uczęszczał do kościoła, nie odmawiać chrztu, jeżeli ktoś z duchownych uzna go za chrześcijanina lub stawia się jacyś świadkowie spośród wiernych (ochrzczonych); wydaje się bowiem, że porzucił starego człowieka (por. Kol 3, 9).³⁹

46. *O tym, jak długo mają czynić pokutę wierni, którzy popadli w apostazję*

Uchwała się, że po dziesięciu latach może przyjąć komunię chrześcijanin, który przez bardzo długi czas nie uczęszczał do kościoła, i w pewnym momencie powrócił, a nie był bałwochwalcą.⁴⁰

47. *O tym, który mając żonę, cudzołożyłby więcej razy*

Jeżeli jakiś wierny, mający żonę, nie jeden raz, lecz często popełniałby cudzołóstwo, należy go upomnieć (*conveniendus est*). Jeżeli jednak przyrzeknie, że przestanie, należy

³⁷ Dzierżawcy odliczali od należności dawanej właścicielom to, co złożyli na ofiarę bogom, bo, jak sądzono, przynosiło to błogosławieństwo panom. Kanon przeciwstawia się temu zwyczajowi i żąda, aby im tego nie odliczać, a tym samym wyrzucić presję, by poniechano tej praktyki. Kanon ten i następny pokazują, jak silne były wtedy wpływy pogaństwa na wsi hiszpańskiej.

³⁸ Kanon trudny do interpretacji. Zawiera nakaz świętowania Pięćdziesiątnicy (naszych Zielonych Świątek) i suponuje istnienie jakichś innych praktyk, być może montanistów. Chodzi tu prawdopodobnie o świętowanie Wniebowstąpienia jako święta kończącego okres wielkanocny. Różne interpretacje tego kanonu podaje HL, ss. 245 n.

³⁹ Być może ten „długi czas“ nieuczęszczania do Kościoła odnosi się do okresu prześladowań.

Również i ten kanon robi prawdopodobnie aluzję do okresu prześladowań, kiedy to lękliwi chrześcijanie nie uczęszczałi do Kościoła — była to apostazja faktyczna bez formalnej apostazji (oddawanie czci bogom).

udzielić mu komunii. Uchwała się jednak, żeby więcej nie wystawiać na kpiny niosącej pokój komunii, gdyby po otrzymaniu przebaczenia stał się znowu cudzołożnikiem.⁴¹

48. Aby duchowni nic nie przyjmowali od przystępujących do chrztu

Uchwała się usunąć praktykę, jaka miała miejsce, żeby mianowicie ci, którzy przyjmują chrzest, nie wrzucali pieniędzy do skarby (conca), by nie sprawiać wrażenia, że kapłan uzależnia od opłaty to, co sam darmo otrzymał (Mt 10, 8). Nie powinni również kapłani i duchowni dokonywać im obmywania nóg.⁴²

49. Aby plony wiernych nie były błogosławione przez Żydów

Uchwała się, żeby upominać właścicieli, by nie pozwalali Żydom głogosić ich plonów, które od Boga z wdzięcznością przyjmują, by w ten sposób nasze błogosławieństwo nie stawało się bezużyteczne i pozbawione siły. Jeżeli jednak po wydaniu tego zakazu ośmieliliby się ktoś postąpić inaczej, ma być całkiem usunięty z kościoła.⁴³

50. O chrześcijanach, którzy spożywają posiłki z Żydami

Uchwała się, aby pozbawić komunii aż do czasu poprawy tego duchownego lub świeckiego, który będzie jadł pokarmy z Żydami.⁴⁴

51. Aby heretyków nie dopuszczano (promoveantur) do grona duchownych

Jeżeli wierny nawróci się z jakiejś herezji, żadną miarą nie może zostać duchownym. Gdyby jacyś zostali już wcześniej wyświęceni, bez wątpienia mają zostać złożeni z urzędu.

52. O tych, którzy w kościele kładą pisma znieślawiające (libellos famosos)

Mają być wyłączeni z Kościoła (anathematizentur) ci, którzy zostaną przychwyteni na tym, że kładą w kościele pisma znieślawiające.⁴⁵

53. O biskupach, którzy udzielają komunii ekskomunikowanym przez innych

Uchwała się jednomyślnie, aby ten, kto za jakieś przestępstwa został pozbawiony komunii, mógł otrzymać komunię tylko od tego samego biskupa, który go jej pozbawił. Jeżeli zaś inny biskup odważyłby się dopuścić go do komunii bez zgody i wiedzy tego, który jej pozbawił, niech wie, że będzie musiał zdać sprawę ze swego postępowania przed braćmi i że grozi mu utrata stanowiska (cum status sui periculo).⁴⁶

54. O rodzicach, którzy łamią obietnicę małżeństwa (fidem sponsalium frangunt)

Jeżeli jacyś rodzice łamią obietnicę małżeństwa, mają być pozbawieni komunii przez trzy lata. Jeżeli jednak sam oblubieniec lub oblubienica zostaną przychwyteni na ciężkim przestępstwie, to rodzice są usprawiedliwieni [zrywając zaręczyny]. Jeżeli

Pierwsze zdanie, szczególnie zwrot „conveniendus est”, jest dyskusyjne. HL, s. 248: „aller le voir” (Hefele), „il doit être interpellé d’office” (Leclercq); Vives: „Será reprendido” Kan. 69 i 78 dopełniają ten kanon.

⁴² Słowo „conca” może znaczyć również: misa chrzcielniczy. O zwyczaju umywania nóg w Mediolanie mówi św. Ambroży (*De sacram.*, 3, 1, 4, POK, 26, 1970, s. 67, i *De myst.* 31, tamże, s. 42). Zdaje się, że ten zwyczaj nie był znany w Rzymie. Przepis o darmości chrztu powtarza papież Gelazy w sposób podobny jak powyższy kanon, *Epist.* 14, 5, Thiel, 1, s. 364.

⁴³ Por. przyp. 16 do kan. 16.

Por. przyp. 16 do kan. 16. Kanon ten ma na uwadze bądź bratanie się chrześcijan z Żydami, co mogło pociągnąć niebezpieczeństwo przyjęcia judaizmu, bądź uczestniczenie w rytualnych ucztach Żydów, co mogło być uważane za udział w ich czynnościach religijnych.

⁴⁵ Musiał to być poważny problem, skoro podobny zakaz znajdujemy podany dwukrotnie w Kodeksie Teodozjańskim (IX, 34, 7, rok 365, ces. Valens, oraz IX, 34, 9, rok 386, ces. Teodozjusz).

⁴⁶ „Zdanie sprawy przed braćmi” — prawdopodobnie aluzja do praktyki synodalnej.

występek narzeczeni popełniają wspólnie i razem się splamią, należy postąpić stosownie do decyzji przełożonego.⁴⁷

55. *O kapłanach pogańskich (sacerdotibus gentilium), którzy już nie składają ofiar*

Uchwała się, by po upływie dwu lat otrzymali komunię kapłani, którzy jedynie noszą wieńce, a nie składają bożkowi ofiar ani danin z własnych dochodów.⁴⁸

56. *O urzędnikach i duumwirach*

Uchwała się, aby zostało zakazane uczęszczanie do kościoła urzędnikowi na czas, w którym sprawuje duumwirat.⁴⁹

57. *O tych, którzy użycali swoich szat dla ozdoby uroczystości*

Uchwała się, aby matrony i ich mężowie nie dawali swych szat dla uświetnienia uroczystości świeckich (*seculariter pompam*). Jeżeli zaś to uczynią, mają być przez trzy lata pozbawieni komunii.

58. *Aby sprawdzać prawowierność tych, którzy przedstawiają listy polecające (litterae communicatoriae)*

Uchwała się także, aby wszędzie — zwłaszcza w miejscu, gdzie znajduje się biskupstwo (*prima cathedra episcopatus*) — ci, którzy przedstawiają listy polecające, byli sprawdzani, czy wszystko zawarte w tym świadectwie jest w porządku.⁵⁰

59. *Aby wierni nie wstępowali na kapitol (ad capitolium) w celu składania ofiar*

Zabrania się, aby (jakikolwiek) chrześcijanin wstępował jak poganin na kapitol dla złożenia ofiar i asystowania im. Jeśli uczyni to drugie, ma to być uznane za taką samą zbrodnię. Jeżeli był ochrzczony, może zostać przyjęty po dziesięciu latach pokuty.⁵¹

60. *O zabitych podczas niszczenia bożków*

Uchwała się, aby nie zaliczać do grona męczenników tego, kto niszczył bożki i tam został zabity. Czyn taki bowiem nie jest opisany w Ewangelii i żadnego podobnego uczynku nie znajdujemy u apostołów.⁵²

61. *O tych, którzy żenią się z dwiema siostrami*

Uchwała się, aby — w sytuacji, gdy ktoś po śmierci swej żony pojmie za żonę jej

Prawo rzymskie epoki klasycyzmu nie przykładano szczególnej wagi do zaręczyn, na które z kolei zwracało szczególną uwagę prawodawstwo konstantyniańskie. Por. G, s. 330.

⁴⁸ W kanonie istnieje, jak się wydaje, sprzeczność: z jednej strony jest mowa o *sacerdotes gentilium*, z drugiej strony zaznacza się, że mają otrzymać *communio*, a nie chrzest (*baptismum* lub *lavacrum*). Wydaje się więc, że jest tu mowa o flaminach, wspomnianych w kan. 2 — 4, a nie o kapłanach pogańskich.

⁴⁹ Duumwirowie (*duoviri, duumviri*) — najwyżsi urzędnicy miejscy, wybierani na rok spośród dekuriarów (*Die Kleine Pauly*, 2, 1979, kol. 178). W czasie sprawowania władzy mieli kontakt z kultem pogańskim. Synod odnosi się do nich z dużą łagodnością, co świadczy o roztropności ojców synodalnych, którzy nie chcieli zostawić władzy w rękach pogan.

⁵⁰ Zwrot „*prima cathedra episcopatus*” niejasny. Vives tłumaczy „*catedra metropolitana*” Sens wydaje się inny, chodzi tu o miasto, stolicę biskupią. Bibliografię na temat tego problemu podają G, ss. 323 n., i RL, s. 19.

⁵¹ Obecność przy składaniu ofiar uważana jest za taką samą winę jak składanie ofiar. *Christianus* — to katechumen, *fidelis* — już ochrzczony.

⁵² Kanon odnosi się do okresu prześladowań i gani zbyt gorliwych chrześcijan. Uznano jednak na czyn chwalebny postępowanie św. Eulalii, która, zmuszona do składania ofiar, rozbiła posąg bóstwa (Prudentius, *Peristeph.*, 3, 125 nn.). Podobnie Rufina i Justyna rozbiły posąg bożka w Sewilli za czasów prześladowania Dioklecjana. Biskup Sewilli, Sabinus, obecny na synodzie w Elwirze, kazał „*honorifice*” pogrzebać ich ciała. Zob. *Pasionario Hispánico*, ed. A. Fábrega Grau, t. II, Barcelona 1955, ss. 296—299.

siostrę, która należy do grona wiernych — był pozbawiony komunii przez pięć lat; chyba że przypadkiem dopust choroby nakaze wcześniejsze udzielenie pokoju.⁵³

62. *O woźnicach i aktorach, którzy się nawracają*

Uchwala się, aby woźnica i aktor, którzy pragną się nawrócić, najpierw wyrzekli się swoich zawodów. Nie wolno im też do nich powracać. Jeżeli zaś jacyś poważą się postąpić wbrew niniejszemu zakazowi, mają być usunięci z Kościoła.⁵⁴

63. *O kobietach zamężnych, które zabiły dzieci poczęte w cudzołóstwie*

Uchwala się, aby nawet przy śmierci nie udzielić komunii kobiecie, która pod nieobecność swego męża, w wyniku cudzołóstwa, poczęła, a następnie zabiła dziecko; popelniała bowiem podwójną zbrodnię.⁵⁵

64. *O kobietach, które do końca życia cudzołożyły z cudzymi mężami*

Uchwala się, że nie będzie udzielona, nawet przy śmierci, komunii tej kobiecie, która aż do końca życia cudzołożyła z cudzym mężem. Jeżeli zaś go opuści wcześniej, niech otrzyma komunię po dziesięciu latach należytej pokuty.

65. *O cudzołożnej żonie duchownego*

Jeżeli żona jakiegoś duchownego stanie się cudzołożnicą, a jej mąż dowie się, że cudzołożyła, i natychmiast jej nie oddali, nawet przy końcu życia nie może on otrzymać komunii. Nie można bowiem dopuścić, żeby ci, którzy winni dawać przykład dobrego postępowania, uczyli nikczemności.⁵⁶

Podobne sformułowanie na synodzie w Neocezarei (między 314 a 319), kan. 2, s. 76, oraz u Bazylego, List 160, PG, 32, kol. 621 nn. Mamy tu do czynienia z wariantem prawa lewiratu (por. Mt 22, 25 nn.), można więc ten przepis zaliczyć do grupy kanonów antyżydowskich, por. przyp. 16 do kan. 16.

⁵⁴ Warto zwrócić uwagę na obszernie uzasadnienie przez św. Cypriana odmowy komunii aktorowi: „Uznałeś za stosowne, najdroższy bracie, poradzić się mnie, jak należy postąpić z pewnym aktorem, który trwa dotąd w swym hańbiącym zawodzie i jako ustanowiony nauczyciel i mistrz w sztuce nie nauczania, lecz gubienia dzieci; bowiem czego się sam w niegodziwy sposób wyuczył, teraz to innym przekazuje. Pytasz się więc, czy ma on pozostawać w łączności z nami (*communicare nobiscum*)? Sądzę, że to nie odpowiadałoby ani majestatowi Bożemu, ani też ewangelicznej karności. Skromność i powaga Kościoła nie mogą się kazać w tak wstrętnej i haniebnej zarazie. Jeśli bowiem Zakon (Pwt 22, 5) zabrania mężczyznom ubierać się w niewieście szaty, a takich, którzy to czynią, uważa za przeklętych, to o ileż większą jest winą nie tylko przywdziawać, ale i uczyć bezwstydną sztukę przedstawiania wstrętnych, miękkich kobiecych ruchów. Niech się tym nikt nie tłumaczy, że przecież sam nie występuje na scenie, skoro innych naucza sztuki teatralnej. Nie można bowiem sądzić, że taki zerwał z teatrem, który zamiast siebie jednego ustanawia wielu swoich następców, wskazując i ucząc, w jaki sposób zmienić męzczyznę na kobietę, sztucznie odmienić pleć i z powodu występów, popelnianych przez zepsute i osłabione ciało, podobać się diabłu, kalającemu obraz Boży. Jeśli zaś taki powołuje się na biedę i skrajne ubóstwo, to można zaradzić jego potrzebom i utrzymywać go wraz z innymi z dóbr Kościoła. Musi się jednak zadowolić skromnym, prostym pożywieniem, a nie myśleć, że powinno mu się płacić za to, że porzucił swe grzechy. Przynosi to bowiem korzyść jemu samemu, a nie nam. Zresztą, jeśliśby nawet miał jak największe korzyści w swym zawodzie, to cóż to za zysk, który ludzi odrywa od stołu Abrahama, Izaaka i Jakuba (por. Mt 8, 11) i źle, na zgubę utuczonych na tym świecie, prowadzi na wieczne męki głodu i pragnienia? Dlatego, o ile tylko możesz, odwołaj go od tego niegodziwego i haniebnego zajęcia i wprowadź na drogę niewinności i nadziei wiecznego życia. Nakłoń go, aby się zadowolił darami Kościoła, skąpymi wprawdzie, ale za to zbawczymi. Jeśliśby zaś wasz Kościół nie mógł utrzymać potrzebujących, to niech taki przeniesie się do nas, a otrzyma to, co jest konieczne do życia i ubrania, byleby tylko nie nauczał tego, co zgubne poza Kościołem, a sam uczył się tego, co przynosi zbawienie w Kościele” — List 2, przeł. W. Szoldrski, PSP, 1, 1969, ss. 29 n.; *Constitutiones Apost.* 8, 32, 8, ed. F.X. Funk, Paderbornae 1905, 1, s. 534.

Synod w Ancyrze (313), kan. 21, s. 71, wprawdzie cytuje dawną surową praktykę, ale łagodzi karę do pozbawienia komunii do dziesięciu lat.

⁵⁶ *Hermas, Mand.*, 4, 5, zabrania mężowi żyć z żoną cudzołożną, skoro tylko dowie się o jej cudzołóstwie. Wedle ówczesnego prawa duchowni żonaci winni żyć w czystości, co, prawdopodobnie, prowadziło do częstych zdrad małżeńskich ich żon.

66. *O tych, którzy poją za żony swoje macochy (lub pasierbice — privignae)*
Uchwała się, żeby nawet przy śmierci nie dawać komunii temu, kto pojął za żonę swoją macochę (pasierbicę); jest to bowiem kazirodztwo.⁵⁷

67. *O małżeństwie kobiety-katechumenki*
Zabrania się, aby jakakolwiek kobieta ochrzczona lub katechumenka miała męża długowłosego lub fryzjera (*comatos aut viros cenorarios*). Tym, którzy to uczynią, należy odmówić komunii.⁵⁸

68. *O katechumencie-cudzołożnicy, która zabiłaby dziecko*
Uchwała się, aby dopiero przy śmierci ochrzcić katechumenkę, która w wyniku cudzołóstwa poczęła dziecko i potem je udusiła.

69. *O żonatyh mężczyznach, którzy później popadną w cudzołóstwo*
Uchwała się, że powinien przez pięć lat czynić pokutę mężczyzna żonaty, który raz upadł. Dopiero wtedy może być przywrócony do wspólnoty; chyba że konieczność spowodowana chorobą zmusi do udzielenia mu komunii wcześniej. To samo należy stosować do kobiet.⁵⁹

70. *O kobietach, które cudzołożą, a ich mężowie o tym wiedzą*
Jeżeli żona popełniła cudzołóstwo, a mąż o tym wie, to postanawia się, że nawet przy śmierci nie można [mu] dać komunii. Jeśli jednak opuściłby ją, niech otrzyma komunię po dziesięciu latach, skoro wiedząc o jej cudzołóstwie, zatrzymał ją pewien czas w domu.⁶⁰

71. *O deprawujących chłopców (de stupratoribus puerorum)*
Uprawiającym życie lubieżne z chłopcami nie należy dawać komunii nawet przy końcu życia.

72. *O wdowie, która cudzołożyła z mężczyzną, a potem wzięła go za męża*
Uchwała się, że można przywrócić do komunii po pięciu latach należytej pokuty wdowę popełniającą cudzołóstwo z mężczyzną, którego potem wzięła za męża. Jeżeli zaś zostawiła go, a pojęła innego męża, nawet przy końcu życia nie może otrzymać komunii. Jeżeli zaś ów mężczyzna, którego pojmie, należałby do grona wiernych, niech on nie otrzymuje komunii przed upływem dziesięciu lat należytej pokuty, chyba że choroba skłoniłaby do wcześniejszego udzielenia komunii.

Słowo „privigna“ w łacinie klasycznej znaczy „pasierbica“ (M. Plezia, red., *Słownik łacińsko-polski*, 4, Warszawa 1974, s. 295; to znaczenie w tym tekście przyjmują G, s. 330, S, s. 114, i Vives), natomiast w łacinie średniowiecznej znaczy „macocha“ (J. F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicom minus*, Leiden 1976, s. 853; A. Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Turnhout 1954, s. 664).

⁵⁸ Zwrot „comatos aut viros cenorarios“ niejasny. Poprawiono go więc na „comicos aut viros scaenicos“ i tak poprawiony tekst tłumaczy Vives: „cómicos o comediantes“. *Cinerarius* — fryzjer-niewolnik (M. Plezia, *Słownik...*, dz. cyt., 1, s. 501). Chodzi tu prawdopodobnie, jak przypuszcza HL, s. 258, o współżycie kobiet z długowłosymi niewolnikami (*comati*) oraz z tymi, którzy byli im dani do posługi przy toalecie. O nich pisze Tertulian: „cinerarii peregrinae proceritatis“ — *Ad Uxorem*, 2, 8, 2, CChL, 1, 1954, s. 392. Glossa do tekstu potwierdza tę interpretację: *cinerarius — doulus hetairas*, PL, 2, kol. 1271.

⁵⁹ Por. kan. 47 i 78. Warto zwrócić uwagę na fakt, że wbrew prawodawstwu starożytnemu kanon ten wprowadza tę samą karę za cudzołóstwo dla kobiet jak i dla mężczyzn (por. Innocentius I, *Ep.* 1, 4, PL 20, s. 499).

⁶⁰ Tekst niejasny ze względu na dwuznaczność zaimka *ei* mogącego się odnosić tak do mężczyzny jak i kobiety (tak tłumaczy Vives). Wydaje się, że kanon tylko wtedy ma sens, kiedy obydwa przypadki odnosimy do mężczyzny, tak też tłumaczymy kanon.

73. O donosicielach

Uchwała się, aby nawet przy końcu życia nie otrzymał komunii donosiciel należący do grona wiernych, gdyby przez jego donos ktoś został skazany na wygnanie lub pozbawiony życia. Jeżeli zaś oskarżenie dotyczyło sprawy o mniejszym znaczeniu, może otrzymać komunię po pięciu latach. Jeżeli zaś byłby katechumenem, to po pięciu latach może zostać dopuszczony do chrztu.⁶¹

74. O fałszywych świadkach

Fałszywy świadek — w zależności od zbrodni — ma być odsunięty od komunii. Jeżeli zaś to, o co oskarżał i co zarzucał, nie dotyczyło sprawy gardłowej, ponieważ nie milczał, ma być przez okres dwóch lat pozbawiony komunii, jeśli zaś tego nie udowodnił wobec zgromadzonego duchowieństwa, ma być pozbawiony komunii przez pięć lat.

75. O tych, którzy oskarżają kapłanów lub diakonów (*ministris*) i nie są w stanie udowodnić oskarżenia

Nawet przy końcu życia nie może otrzymać komunii ten, kto fałszywie zarzuci biskupowi, kapłanowi lub diakonowi zbrodnię, której nie będzie mógł dowieść.⁶²

76. O diakonach, którym przed otrzymaniem tej godności zostanie udowodniony grzech

Uchwała się, aby otrzymał komunię po trzech latach odpowiedniej pokuty — o ile samorzutnie się przyzna — ten, kto pozwolił na to, by zostać wyświęconym (*ordinari*) na diakona, i później okaże się, że niegdyś popełnił śmiertelne przestępstwo. Jeżeli zaś zostanie zdemaskowany przez kogoś innego, ma otrzymać po pięciu latach komunię, i to w sposób właściwy ludziom świeckim.

77. O ochrzczonych, którzy umierają bez bierzmowania (*nondum confirmati*)

Jeżeli diakon sprawujący pieczę nad ludem ochrzcił jakieś osoby bez biskupa lub kapłana, to biskup powinien je umocnić błogosławieństwem. Jeżeli jednak przedtem by umarli, mogą dostąpić zbawienia przez własną wiarę.⁶³

78. O należących do grona wiernych mężczyznach żonatych, którzy popełnią cudzołóstwo z Żydówką lub poganką

Jeżeli ktoś mający żonę popełni cudzołóstwo z Żydówką lub poganką, ma być pozbawiony komunii. Jeżeli zaś ktoś go zdemaskuje, może być przywrócony do komunii Pańskiej po pięciu latach należytej pokuty.⁶⁴

79. O tych, którzy grają w tablicę (*qui tabulam ludunt*)

Uchwała się, by nie dopuścić (do komunii) wiernego, który gra o pieniądze w kości, czyli w tablicę. Jeżeli zaś po napomnieniu przestanie, to może zostać przywrócony do komunii po upływie roku.⁶⁵

Kanon świadczący o niedawnym prześladowaniu. Prawodawcy zwracają uwagę raczej na konsekwencje donosu niż na jego prawdziwość czy też nie. Edykt z 18 stycznia 313 karał śmiercią *delatores* (Cod. Theod., X, 10, 1). Prawdopodobnie *falsus testis* z następnego kanonu to również delator. Dalsze dane por. G, s. 318.

⁶² Por. synod w Arles (314), kan. 15, s. 54.

Prawdopodobnie chodzi tu o wiejskie części „diecezji“, miejscowości oddalone od miasta i mające niewielką liczbę mieszkańców. W nich, w imieniu biskupa, prowadzili duszpasterstwo i udzielali sakramentów kapłani lub diakoni. Tekst jest dość niejasny.

⁶⁴ Por. przyp. 16 do kan. 16.

Surowość kary wynika nie tyle z hazardowości gry, ile ze związku z bałwochwalstwem. Na tablicy do gry w kości znajdowały się postacie bogów. Wygrywał ten, kto trafił na Wenus (Suetoniusz, *Augustus* 71).

80. O wyzwoleniach

Zabrania się, by wyzwolenicy zostawali duchownymi za życia ich patronów.⁶⁶

81. O listach pisanych przez kobiety

Niech kobiety należące do grona wiernych nie wążą się pisać listów do świeckich w swoim wyłącznym imieniu. Niech też nie przyjmują niczych przyjacielskich listów pisanych wyłącznie do siebie.⁶⁷

⁶⁶ Ten, kto był wyzwoleniec, pozostawał w pewnej zależności od swego dawnego pana, a także potem od jego następców. Kanon ten ma na względzie w szczególności sposób panów-pogan. Istniała bowiem obawa, że będą się starali odwołać wyzwolenie. Podobny problem podjął synod w Toledo I (400), c. 10, Vives 12. Pan mógł się nie zgodzić na wyświęcenie wyzwolenca.

⁶⁷ Problem krytyczny, czy w tekście figuruje zaimek „qui”, czy „quae”? Istnieją różne możliwości tłumaczenia tego dość niejasnego kanonu. Być może chodzi o to, że kobiety mogą pisać do ludzi świeckich tylko w imieniu mężów, ponadto nie wolno im otrzymywać listów. Trudno określić, czy chodzi tu o listy prywatne, czy „commendatoriae” (por. kan. 25 i 58). Inni przypuszczają, że kanon twierdzi, iż nie wolno kobiecie używać tylko swojego imienia, bez dołączenia imienia męża.